

**The impact of indigenous art and culture policies on housing design
in Khorramabad city**

Rasoul Valipoor ¹

Received: 9 April 2023

Mehdi Sharifi*²

Reception:13 May 2023

Mahmoud Moini ³

abstract

Culture is a broad concept that includes social behaviors and norms in human societies such as knowledge, beliefs, arts, laws, customs, abilities and habits of people in these groups. Each region of the country can have a different culture from other regions of that country. Among the arts, architecture is primarily and perhaps most rooted in the worldview, beliefs, myths, traditions and ideals of the people of a land. One of the aspects that reflects the identity of the people of Lor; It is important to know the history of architecture and urban planning. The architecture of Lorestans, including the city of Khorramabad, was formed from within the ideals of the society and in the context of Lori culture, and over the centuries, it has been fully adapted to their values, livelihood and lifestyle. The research results in this research show that physical elements such as (form and dimensions of elements, access and arrangement of space, materials and decorations, privacy and nobility) are the most important indicators of creating a sense of place, which are in three characteristics of form and dimensions of elements, materials and decorations And privacy and aristocracy are among the most important indicators of creating a sense of belonging to the place. Finally, according to the results, solutions and criteria for the design of public housing in Khorramabad city are presented Based on field studies and library sources, documents, statistics and information are used.

Keywords: architectural art, culture, Khorramabad, Lor people, Loranat architecture.

---

¹ Department of Architecture , Bo.c., islamic Azad university, Borujerd, iran

² Assistant Professor, Department of Architecture, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran. (Responsible author)

³Assistant Professor of Architecture Department, Malayer Branch, Islamic Azad University, Malayer, Iran.

<http://doi.org/10.30510/pscci.2024.477540.1071>

تاثیر سیاست های هنر و فرهنگ بومی بر طراحی مسکن شهر خرم آباد

رسول ولیپور^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰

مهدی شریفی^{۲*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۳

محمود معینی^۳

چکیده

فرهنگ یک مفهوم گسترده است که شامل رفتارهای اجتماعی و هنجارهای موجود در جوامع بشری همچون دانشها، اعتقادات، هنرها، قوانین، آداب و رسوم، قابلیت ها و عادات افراد در این گروهها میشود. هر منطقه از کشور میتواند فرهنگ متفاوتی با دیگر مناطق آن کشور داشته باشد. در میان هنرها، معماری پیش از همه و شاید بیش از همه ریشه در جهان بینی، باورها، اسطورهها، سنتها و آرمانهای مردمان یک سرزمین دارد. یکی از وجوهی که بازتاب دهنده هویت مردم گر است؛ شناخت تاریخ معماری و شهرسازی ایشان می باشد. معماری لرستان از جمله شهر خرم آباد از درون آرمان های جامعه و در بستر فرهنگ لری شکل گرفته و در گذشت قرن ها با ارزش ها، شیوه معیشت و سبک زندگی آنان انطباق کامل یافته است. نتایج تحقیق در این پژوهش نشان میدهد عناصر کالبدی نظیر (فرم و ابعاد عناصر، دسترسی و چینش فضا، مصالح و تزئینات، محرمیت و اشرافیت از مهم ترین شاخصه های ایجاد حس به مکان هستند که در سه ویژگی فرم و ابعاد عناصر، مصالح و تزئینات و همچنین محرمیت و اشرافیت از مهم ترین شاخصه های ایجاد حس تعلق به مکان هستند. انتها با توجه به نتایج بدست آمده، راهکارها و ضوابط و الگوهایی برای طراحی مسکن های دولتی ساخت شهر خرم آباد طبق شاخص های اجتماعی، کالبدی ارائه میگردد. این پژوهش بر مبنای مطالعات میدانی و منابع کتابخانه ای اسناد، آمار و اطلاعات مورد استفاده قرار میگیرد.

کلید واژه: خرم آباد، فرهنگ، مردم لر، معماری لرسانات، هنر معماری.

^۱ گروه معماری، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران. R.valipoor.archsaman@gmail.com

^۲ استادیار گروه معماری، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران. (نویسنده مسئول) mahdi.sharifi@iau.ac.ir

^۳ استادیار گروه معماری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران. mmoeini.arch@yahoo.com

مسکن در زمره ی اساسی ترین و حیاتی ترین بخش ها در برنامه ریزی توسعه اقتصادی و اجتماعی قرار می گیرد (ناظمی، ۱۳۹۲) مسکن، تنها به مفهوم «سقفی بالای سر نیست» و علاوه بر مکان فیزیکی، تمام محیط مسکونی را در بر می گیرد و همه ی خدمات و تسهیلات ضروری برای بهتر زیستن خانواده و طرح های اشتغال، آموزش و بهداشت افراد رانیز شامل می شود (پورمحمدی، ۱۳۷۹). شهر خرم آباد در نتیجه ی اصلاحات ارضی و تغییر نقش آن از کشاورزی به اقتصاد خدماتی، مهاجرت های گسترده ی روستا-شهری، ایفاگر نقش مرکزیت سیاسی و اداری و اقتصادی در استان لرستان، میزان زیاد جمعیت پذیری و ساختارسنی جوان، رشد زیادی داشته است. میزان رشد این شهر از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵ همواره بیش از ۴درصد بوده؛ به نحوی که بیشترین میزان رشد جمعیت این شهر در قرن اخیر در دو دوره متوالی ۱۳۳۵-۱۳۴۵، ۷/۵ درصد و ۱۳۶۵-۱۳۴۵، ۳/۷ درصد بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰-۱۳۳۵). از سوی دیگر، توپوگرافی دره ای شهر خرم آباد و وجود موانع طبیعی، کمبود زمین های مناسب کاربری مسکونی در کنار تقاضای زیاد برای مسکن از طرف جمعیت رو به رشد و جوان بودن ساختار جمعیتی، افزایش قیمت زمین، مسکن و اجاره بها را در پی داشته است (موحد و همکاران، ۱۳۸۹).

بطور کلی رضایت از وضعیت مسکونی شهروندان خرم آباد یکی از موضوعاتی است که اکثرا در زمینه محیط های مسکونی مطالعه شده مسکن علاوه بر مکان فیزیکی، کل محیط مسکونی که شامل تمامی خدمات و تسهیلات ضروری مورد نیاز برای بهزیستن خانواده، آموزش، بهداشت و سایر پارامترهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی افراد است را در برمیگیرد. به عبارت دیگر میبایست به مسکن به چیزی بیش از یک سرپناه صرفاً فیزیکی نگاه کرد که شامل تمامی خدمات و تسهیلات عمومی لازم برای بهزیستن انسان شود. اما آنچه که امروزه تحت عنوان « مسکن های دولتی ساز» در شهر خرم آباد شاهد آن هستیم صرفاً به جنبه های کالبدی مسکن تاکید دارد که در بهترین حالت طبق ضوابط و مقررات ملی ساختمان ساخته میشود. و هدف اصلی آن اسکان قشر کم درآمد جامعه میباشد. این طرح، عنصر سازنده و پویایی شهر یعنی انسان را نادیده میگیرد و صرفاً تلاش برای اسکان آن دارد (سمیه جودکی، ۱۳۹۸).

در این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال هستیم که رابطه بین کیفیت مسکن مطلوب و مسکن های دولتی ساخت شهر خرم آباد از منظر هویتی

و فرهنگی چگونه است؟ تاکنون در معرفی ضوابط و مقررات طراحی ساختمان‌ها از کالبد و ویژگی‌های بومی و فنی صحبت شده است اما از اصول و مبانی و تاثیر فرهنگ مردمان شهر خرم‌آباد در طراحی آپارتمان‌ها شهری و فرهنگی آن شهر سخنی به میان نیامده است.

۲- پیشینه پژوهش

پژوهش‌ها و تألیفاتی در ارتباط با تأثیر هنر و فرهنگ بر شاخص‌های طراحی مسکن شهر خرم‌آباد صورت گرفته است که از میان می‌توان به پژوهش‌های ذیل اشاره کرد:

رساله کارشناسی ارشد "مقایسه تطبیقی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بهبود رضایت‌مندی سکونتی در مجموعه‌های مسکونی اقدار کم درآمد (مطالعه موردی: مجتمع مسکونی مهر غدیر، مجتمع مسکونی مهر فرهنگیان و مجتمع مسکونی مهر کوی رضا)

اسماعیل ضرغامی، عبدالحمید قنبران، پوریا سعادت‌ی و قار، (۱۳۹۸)

بازطراحی فضاهای جمعی و خصوصی مسکن در ساختار شهر ایرانی-اسلامی (مطالعه موردی مجتمع بهارستان ۲ سنندج)

رحمت محمدزاده، کاوان جوانرودی (۱۳۹۵) در این مقاله به بازطراحی فضاهای جمعی و خصوصی مجتمع بهارستان ۲ سنندج به عنوان یک نمونه از ساختمان‌های دولتی ساخت با رویکرد ارتقا سلامت اجتماعی در ساختار شهر ایرانی-اسلامی می‌پردازد. مطالعات بیانگر آن است که اغلب سکنه «مجتمع بهارستان» از کوچک و دلگیر بودن فضاها، نادیده انگاری تباینات فرهنگی و اجتماعی و در نتیجه تجانس و همگرایی کم فضاهای خصوصی و عمومی ناراضی هستند. از این رو کاهش نسبی مشکلات، ارتقا زیست اجتماعی ساکنین و طبعاً "افزایش سازگاری با رویکرد طراحی معماری هدف اصلی این مقاله هستند. مطالعه موجود به روش پیمایشی انجام گرفت و ۳۰ خانوار به عنوان افراد نمونه به روش تصادفی در دسترس انتخاب شدند. علاوه بر پرسشنامه، بررسی مدارک، نقشه‌ها و برقراری جلسات نقد با تعدادی از ساکنین ساختمان از ابزارهای دیگر روش مطالعه بود که پس از تبیین دقیق مسائل و مشکلات، با استفاده از نقشه‌های دو بعدی، گزینه‌های مختلف ارائه و پس از بحث و بررسی و برگزاری جلسات متعدد، گزینه نهایی در چارچوب شهر ایرانی-اسلامی انتخاب شد و در نهایت نسبت به طراحی جزییات فضاها اقدام گردید. به عنوان نتیجه بر این نکته تاکید شد که لازمه طراحی و معماری سالم توجه خاص به نیازها، خواسته‌ها، الگوهای اجتماعی و عمومی ساکنین به

عنوان صاحبان اصلی مجتمع مسکونی میباشد. طبیعی است که با گفتگو و ایجاد تفاهم و برجسته نمودن مشترکات میتوان به سهم خود به توسعه جامعه ایرانی- اسلامی کمک نمود.

۱-۲- شناخت تاریخیچه، علل پیدایش شهر خرم آباد

سابقه تاریخی منطقه شهری خرم آباد اگرچه به قدمت تاریخ کشور است اما مانند هر شهر قدیمی ایران مراحل تکاملی متفاوتی را در عمر تاریخی خود سپری کرده است. معهذاتحولت شهرنشینی ناشی از حوادث سیاسی در بعضی مقاطع تاریخی منطقه باعث گردیده اند که تاثیرپذیری بافت شهری از پدیده های انسانی - اجتماعی (مربوط به دوران شکوفائی شهر)، محدود و قابل مقایسه با سایر شهرهای قدیمی ایران نباشد بطوریکه از مطالعات سوابق خرم آباد برمی آید شهر قدیمی بطور کامل ویران شده است و شهرجدید از مظاهر و پدیده های مراحل اولیه تکوین شهر(دردوران ساسانی) و حیات آن در دوران اسلامی، جدائی دارد. که مستند و مبتنی بر وقایع تاریخی هستند. در توجیه و توصیف وقایع کمتر از مکانها و اندازه ها، روابط و مشارکتها و تاثیرپذیری متقابل پدیده های گوناگون اجتماع شهری سخن گفته اند(مهندسین مشاور بعد تکنیک ۱۰، ۱۳۹۱).

۲-۲- تاریخیچه مسکن، طوایف و جمعیت در شهر خرم آباد:

در میان هنرها، معماری پیش از همه و شاید بیش از همه ریشه در جهان بینی، باورها، اسطورهها، سنت ها و آرمانهای مردمان یک سرزمین دارد. به گزافه سخن نگفته ایم اگر بگوییم هنر معماری آینه ای است تمام نما از هویت تاریخی، تمدنی و قومی یک ملت؛ از همین روست که شناخت معماری یک سرزمین مروری است بر تاریخ تمدن تفکر، سیر اندیشهها و آرمانهای گذشته و حال یک جامعه. یکی از وجوهی که بازتاب دهنده هویت مردم گر است؛ شناخت تاریخ معماری و شهرسازی ایشان می باشد. گرها در پس چندین هزار سال سکونت در لرستانات (فیلی، بختیاری،جنوبی) در معماری بناها و شهرها و پدید آمدن شیوه های خاص آن، از تأثیرگذارترین مردمان ایرانی بوده اند. شاهد بر این گفته وجود آثار دهها شهر تاریخی و بناهای باشکوه در گستره سرزمینی لرستانات است. امری که شوربختانه در آثار معماری پژوهان پایتخت نشین در دهه های اخیر مغفول مانده و بلکه کتمان شده است. معماری در این سرزمین از درون آرمانهای جامعه و در بستر فرهنگ "گری" شکل گرفته

و در گذشت قرن‌ها با ارزش‌ها شیوه معیشت و سبک زندگی آنان انطباق کامل یافته است (محمدی اصل، ۱۳، ۱۳۹۷).

۲-۳- طوایف لرستان:

طوایف عمده لرستان عبارتند از طوایف بالاگریوه، طرهان، دلفان و سلسله . طوایف بالاگریوه شامل لرهای اصیل است که دارای شعبات مهمی از قبیل دیرکوند و سگوند می باشند. احتمالاً دیرکوندها هسته اصلی قوم لر بشمار می‌روند که رؤسای خود را میر می‌نامند. برخلاف کردها رؤسا اعضاء طایفه را بصورت ارث بین خود تقسیم می‌کنند. لرها بخصوص طوایف بالاگریوه دارای روحیه دموکراسی هستند و قدرت خانها بستگی به قیطولهای آنها دارد. در این مورد میتوان به یادداشتهای دو هوسه (در سال ۱۸۵۹ فرماندهی یک فوج لر را بعهده داشت)، ودخانیکف، و دانبلو(خیلی جزئی و سطحی) رجوع کرد. دو هوسه مخصوصاً به فشردگی مجمله لرهای لرستان اشاره کرده است، از طرفی ادموندز به تفاوت بین لرها و لکها اشاره کرده و معتقد است که لکها بلندتر بوده و دارای بینی عقابی میباشند و از نظر کیفیت خالص تر هستند، همچنین زنهای آنها از زنان لر زیباترند . رنگ موی لرها اغلب شاه بلوطی بوده و ریش پرپشت دارند. به طوری که لرستان را معدن ریش می‌نامند. به نظر نمیرسد زنان لر باندازه زنان کرد از آزادی برخوردار باشند. در مورد زنان کرد، ادموندز می نویسد که مشاهده نشده است در بین کردان زنی به ریاست طایفه انتخاب شده باشد و حال آنکه هم (جلد دوم ص ۲۳۹) از دو دختر جنگجوی علیمردانخان والی لرستان که در سال ۱۷۲۵ میلادی نبرد میکرده اند نام برده است. زندگی و آداب و رسوم بختیارها مورد ستایش کسانی مانند لایارد Layard خانم بیشاپ Bishop و کوپر Copper قرار گرفته است و حال آنکه اکثر مسافرین که از لرستان عبور کرده اند شدیداً لرهای این منطقه را مورد انتقاد قرار داده اند (مینورسکی ولادیمیر، ۲۵).

۲-۴- ویژگی‌های اقلیمی شهر خرم آباد:

یکی از عوامل مؤثر در شکل گیری معماری یک منطقه اقلیم است. در معماری سنتی ایران، نیز اقلیم عامل ویژه‌ای در جهت گیری ساماندهی فضایی فرم نوع سازه ساختمایه عناصر و اجزای بناها بوده است (محمد محمدی اصل، ۱۳۹۷: ۲۰۹).

بر اساس داده‌های ۵۸ ساله (۱۳۸۹) تا (۱۳۳۱) ه.ق عناصر آب و هوایی خرم آباد از جمله، دما، بارندگی رطوبت نسبی ساعات، آفتابی جهت و سرعت وزش باد به این شرح است: دی و بهمن ماه سردترین ماه‌ها و تیر و مرداد گرمترین ماه‌های سال هستند. میانگین بیشینه رطوبت نسبی ماهانه به میزان ۶۶ درصد در دی ماه و کمینه رطوبت نسبی در مقیاس ماهانه معادل ۲۴ درصد در تیر و مرداد اتفاق افتاده است. میانگین بیشترین ساعات آفتابی در تیرماه با ۳۴۲ ساعت و کمترین ساعات آفتابی با ۱۵۴ ساعت به دیمه اختصاص دارد روزهای یخبندان به طور سالانه بین ۴۷ تا ۹۸ روز در نوسان است یعنی حدود (۱/۵ تا ۳ ماه) و بیشترین تعداد آن مربوط به دی ماه با منطقه عموماً از باختر و جنوب باختری می‌وزند جهت این بادهای، در اسفندماه جنوبی است. در فصل پاییز بادهای نسبتاً شدیدی از سمت جنوب و باختر می‌وزد، سرعت وزش باد غالب در خرم آباد به طور نسبی در ماه‌های سرد بیشتر از ماه‌های گرم است و جهت غالب باد جنوب باختری است (محمد محمدی اصل، ۱۳۹۷: ۲۱۰).

۲-۵- بافت تاریخی شهر خرم آباد

بافت تاریخی شهر خرم آباد به مساحت تقریبی ۱۰۵ هکتار از زمره بافتهای تاریخی ارزشمند ایران به حساب می‌آید این مجموعه فرهنگی - تاریخی دارای ۱۱ محله بیش از صد بنا و اثر تاریخی ارزشمند می‌باشد در سال ۱۳۸۸ ش بخشی از این محدوده به مساحت ۷۲,۵ هکتار در فهرست آثار و بافتهای تاریخی شهر به ثبت رسیده است. با این وجود در سالهای اخیر بخش‌هایی از این محدوده و حریم قانونی آن توسط برخی افراد حقیقی و حقوقی مورد تخریب قرار گرفته و این روند نامیمون همچنان ادامه دارد بیم آن می‌رود که با ادامه برخی بيمه‌ریها در سالهای آتی دیگر اثری از بافت تاریخی شهر خرم آباد بر جا نماند (محمد محمدی اصل، ۱۳۹۷: ۷۸).

۲-۶- خصوصیات جمعیتی در گذشته و حال :

شهر خرم‌آباد مرکز استان لرستان، مرکز شهرستان خرم‌آباد و مرکز بخش مرکزی این شهرستان است که به جهت استقرار در مسیر راههای ارتباطی استانهای همجوار لرستان از قدیم الایام برای اسکان عشایر و طوایف مختلف ایلات این منطقه مورد استفاده بوده و در سالهای بعد که اسکان عشایر فراوانی بیشتری یافته است، مرکزیت این شهر بیشتر مورد توجه قرار گرفته و سکونت عشایر و یک جانشینی آنان، شمار جمعیت شهر خرم‌آباد را با ازدیاد فراوان روبرو ساخته است.

۷-۲- پیشینه تاریخی و معماری شهر خرم آباد (خورمُوه) شهر شابر خواست

در بررسی تاریخ تمدن در لرستان موقعیت سرزمینی ویژه و راه‌های باستانی که از آن می‌گذشت از اهمیت زیادی برخوردار است. این راه‌ها خاور و فلات مرکزی ایران را به سرزمین میان رودان متصل می‌کرد. به نظر می‌رسد در دوره ساسانیان اهمیت این منطقه و راه‌های آن افزون شده باشد (محمدی اصل، ۱۳۹۶: ۴۱). بدین ترتیب سرزمین لرستان به منطقه‌ای مواصلاتی و مهم تبدیل شد که در مسیر راه‌های شمال به جنوب و خاور به باختر قرار داشت. این راه‌ها در مسیر برخورد خود در دشتی که امروزه "گرگه" (گرگه) نامیده می‌شود به هم می‌رسیدند. ساسانیان در این ناحیه شهری به نام شابر خواست سابر خواست بنا نهادند که در منطقه دارای مرکزیت بوده و به احتمال به دلیل واقع شدن در مسیر راه‌های شمال به جنوب و خاور به باختر و واقع شدن در مسیر لشکر کشی‌های ساسانیان به روم دارای اهمیت بازرگانی نظامی بوده و به گفته دکتر اکرم بهرامی در روزگار قدیم سخت آباد بوده است (بهرامی: ۱۳۵۶: ۲۳). به نظر می‌رسد از دیدگاه زبان‌شناسی انتساب نام شابر خواست به دوره ساسانی تا حدودی پذیرفتنی است (محمدی اصل، ۱۳۹۷: ۴۷).

ناگفته پیداست که هر بنایی به منظوری خاص و برای پاسخگویی به نیازی (مادی و معنوی) ساخته می‌شود. در میان انواع بناهای ساخته شده دست آدمی مقوله طراحی و لزوم پاسخگویی فضاهای آن به عملکردها و نیازهای گوناگون انسان مصداق‌بخانه بارزتری پیدا می‌کند (محمدی اصل، ۱۳۹۷: ۲۲۶).

۸-۲- فرهنگ آپارتمان‌نشینی:

فرهنگ یک مفهوم گسترده است که شامل رفتارهای اجتماعی و هنجارهای موجود در جوامع بشری همچون دانشها، اعتقادات، هنرها، قوانین، آداب و رسوم، قابلیت‌ها و عادات افراد در این گروه‌ها می‌شود، فرهنگ را میتوان مجموعه پیچیده‌ای از دانشها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه که فرد به عنوان عضوی از جامعه خویش فرا می‌گیرد دانست. هر منطقه از کشور میتواند فرهنگ متفاوتی با دیگر مناطق آن کشور داشته باشد؛ در حقیقت فرهنگ به وسیله آموزش، به نسل بعدی منتقل می‌شود؛ درحالی‌که ژنتیک به وسیله وراثت منتقل می‌شود، همچنین فرهنگ راهکارهای شایع موجه در یک جامعه است برای رفع هرگونه نیاز واقعی یا غیرواقعی، فرهنگ همواره نرم افزار جامعه است و تمدن،

شامل آن و سخت افزارهاست. فرهنگ، راه مشترک زندگی، اندیشه و کنش انسان در یک جامعه است؛ فرهنگ دربرگیرنده سازگاری کلی با نیازهای غریزی و فطری و اقتصادی یا محیط جغرافیایی پیرامون؛ سازمان مشترکی که برای فرونشاندن نیازهای اجتماعی و سیاسی که از محیط پیرامون برخاسته اند، پیدا شده است و مجموعه مشترکی از اندیشه ها و دستاوردهاست. فرهنگ شامل هنر، ادبیات، علم، آفرینشها، فلسفه و دین است (شعیدی ۱۴۰۰، ۳).

۲-۹- مسکن به عنوان سرمایه:

بخش مسکن از بخش‌های پیشرو در هر اقتصادی است که توجه به آن علاوه بر تأثیرات ژرف اجتماعی - فرهنگی، به لحاظ اقتصادی نیز حائز اهمیت بوده، همچون موتور رشد و توسعه عمل می‌نماید در عین حال هرگونه بی‌ثباتی در اقتصاد کلان می‌تواند سیستم کارایی مسکن (و هر بخش اقتصادی دیگری) را غیر کارآمد ساخته و اهداف تعیین شده در بخش را دور از دسترس سازد پس شرط اولیه در تمهید بخش مسکن کارآمد، ایجاد محیط باثبات اقتصادی است دغدغه‌های مربوط به تأمین مسکن از دو عامل نشأت می‌گیرد اول آنکه خرید مسکن بزرگترین معامله‌ای است که اغلب مردم در طول عمر خود را انجام می‌دهند. به گونه‌ای که خانواده‌های متوسط تقریباً محدود یک چهارم از درآمد و اقشار فقیر یا درآستانه فقر پنجاه درصد و حتی بیشتر از درآمد خود را به امر مسکن اختصاص داده و هر تغییر کوچک در قیمت مسکن و اجاره بها می‌تواند آثار مخرب و جبران ناپذیری بر زندگی فرد داشته باشد. دوم آنکه تجربه نشان داده است که رشد غیر معمول قیمت و اجاره بهای مسکن به ویژه در شهرهای بزرگ و عدم توجه به این مشکل، گره‌های عدیده‌ای را در ابعاد فرهنگ اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی به دنبال خواهد داشت. لذا رفع این معضل نیازمند سیاستگزاری و اقداماتی نه فقط در سطح محلی، بلکه در سطح ملی بوده و همکاری تمامی نهادهای مرتبط را طلب می‌کند (جعفر قادری ۱۳۹۵، ۲).

۳- روش تحقیق

در این پژوهش روش تحقیق کمی و کیفی می‌باشد. که بر مبنای مطالعات میدانی و منابع کتابخانه ای اسناد، آمار و اطلاعات مورد استفاده قرار می‌گیرد. که نخست با مطالعه منابع معتبر جهانی شاخصها و معیارهای مرتبط با مقوله مسکن جمع آوری گردیده است. سپس به منظور بهره گیری از آنها و با توجه به اهداف این تحقیق این شاخص ها بر اساس شرایط شهر خرم آباد و همچنین مسئله مسکن دولتی ساز به طور خاص، تعریف مجدد شده اند. این شاخص ها در دو دسته کالبدی و اجتماعی قرار گرفته اند بر این اساس و بعد از مروری بر متون مربوطه و ادبیات موضوع مسکن ابعاد شاخص ها و سنجه های سنجش و ارزیابی مسکن دولتی ساز استخراج و در جدول ۱ به اختصار جمع بندی گردیده است.

۳-۱- روش گردآوری اطلاعات:

کتابخانه ای تصویر و اسناد مطالعاتی میدانی

استفاده از منابع کتابخانه ای و مطالعات میدانی جهت انجام مطالعات اولیه و شناخت مفاهیم و بررسی مصادیق داخلی و خارجی می‌باشد.

استفاده از پرسش نامه

۳-۲- ابزار گردآوری اطلاعات:

گردآوری داده های مورد نیاز در این پایان نامه با مراجعه به منابع آماری، استفاده از گزارش ها و منابع تحقیقی انواع مشاهده، پرسشنامه، مصاحبه، آزمون، تصویربرداری، فیش برداری، عکاسی، اطلاعات شبکه های کامپیوتری، بانک های اطلاعاتی ممکن می‌باشد.

جدول ۱ - شاخص های نهایی مورد استفاده به منظور ارزیابی پروژه های مسکن دولتی ساز در خرم آباد

هدف	معیارهای هدف	شاخص های معیارهای هدف	ریز شاخص ها	شاخص های نهایی و تجلی آنها در معماری مسکن های دولتی ساخت
<p>بررسی شاخص های طراحی مسکن های دولت ساخت، مبتنی بر فرهنگ بومی شهر خرم آباد</p>	<p>معماری در خدمت همبستگی اجتماعی</p> <p>ایجاد همبستگی از طریق شبکه ای از روابط افقی بین افراد و گروه های اجتماعی مختلف، که مشخصه آن اعتماد است و تنوع در آن ممکن است.</p>	<p>عوامل معنوی (اجتماعی)</p>	<p>۱-روابط اجتماعی</p> <p>۱-۱-تعاملات اجتماعی :</p> <p>تعامل اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر است که منجر به واکنشی میان آن ها شود و این نوع واکنش برای هر دو طرف شناخته شده است (مصومه محمدنژاد و همکاران، ۱۳۹۸)</p> <p>تعامل اجتماعی و برقراری ارتباط، میتواند یک موضوع فیزیکی، یک نگاه، یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیتهای متناسب و در نتیجه نقش پذیری مردم در فضا است (چرخچیان و همکاران، ۱۳۸۶، ۲۲).</p> <p>تعامل را ارتباط دوسویه و تعامل اجتماعی را نوعی کنش و واکنش و یا ارتباطات متقابل افراد باهم دانست (گیدنز، ۱۳۸۴ به نقل از شهیدی و فدایی نسب، ۱۳۹۲)</p>	<p>۱-۱-۱-کمک به برقراری تعاملات فرهنگی، توجه به محیط طبیعی، طراحی مناسب پیاده روها و فضاهای نشستن، توجه به چشم اندازها و ساخت مناظر زیبا، اهمیت اندازه فضای باز عمومی، طراحی فضاهایی جهت بازی کودکان، تعبیه فضاهای عمومی در طبقات، و تجمع انواع فضاها و عناصر طراحی بر تعاملات افراد در مجتمع تاثیر میگذارند (سلمان پور، ۱۳۹۵).</p> <p>۱-۱-۲- فرصت های کالبدی مناسب جهت نشستن، مکث و تأمل بیشتر در فضا. ایجاد فضاهای کانونی جهت تجمع افراد</p>

<p>مثل: زمین بازی، ایتسگاه اتوبوس، مکان غذا خوردن و ... همچنین ایجاد عناصری مانند یادمان ها، پله ها، آبنماها، ایجاد فضاهایی برای قدم زدن و مکان هایی برای توقف، ایستادن، نشستن و... فرصت هایی جهت ایجاد تعاملات ایجاد میکند) کمال رهبری منش، فروغ عزیزی، (۱۳۹۵)</p> <p>۳-۱-۱- زون های توقف نیم سایه از جمله زیر پیش آمدگی نوک درختان، ردیف ستون ها، سلباط ها، و سایبان های کنار نماهای شهری، ایوان ها، فرو رفتگی در داخل نماها، عقب نشینی ورودی ها، ورودی های سر پوشیده، و محوطه های جلویی امکانات جذابی را برای مردم به منظور مشاهده شدن در متمتع های مسکونی فراهم می</p>					
--	--	--	--	--	--

<p>آورند (گل، ۱۳۸۷، ۱۴۳) ۴-۱-۱- لبه ها غالباً محبوب ترین مکان برای معاشرت، نشستن یا ایستادن یا زندگی کردن زندگی جمعی هستند. یک لبه سر زنده میتواند از طریق نماهای سر زنده به وجود آید که با ستون های کننده کاری شده، پله ها و طاقچه ها، محیط جذابی را برای مردم ایجاد میکند تا از کنار آن عبور کرده یا لحظه ای مکث کنند) بنتلی، ۱۳۸۹، ۱۲۲) ۵-۱-۱- حضور عناصر طبیعی در فضا، چشم اندازهای طبیعی، ادراک مستقیم رویدادها، آسایش متأثر از تعادل متغیرهای فیزیکی محیط مانند دما، تهویه طبیعی و همچنین استفاده از مصالح طبیعی بر اساس جوهره مصالح بر موقعیت و</p>					
---	--	--	--	--	--

<p>کیفیت کانون تعاملات اجتماعی در فضایی معماری تأثیر گذارند (دانشگر مقدم و دیگران، ۱۳۹۰، ۲۹).</p>					
<p>اصل محرمیت، سلسله مراتب و قلمروپایی باعث تعریف صحیح روابط و الگوهای رفتاری، بویژه روابطی مانند مهمان داری و مهمان پذیری، شده است. عامل مهم دیگری که نباید از آن غافل بود، انعطاف پذیری فراوان فضاهای مختلف خانه در شرایط زهانی مختلف به منظور پذیرش فعالیت های مختلف بوده است. انعطاف پذیری فضای خانه و مبلمان و تفکیک پذیری حوزه های خصوصی و عمومی دو روشی است که در خانه های امروزی با توجه به</p>	<p>۱-۱-۱- مهمان نوازی: در گذشته محل مهمان و مهمان داری خانه بوده است. با بررسی ساختار کالبدی و فضای خانه های سستی می توان به ارزش مهمان و سنت مهمان نوازی در فرهنگ ایرانیان پی برد. امروزه تغییر سبک زندگی باعث کاهش رواج مهمان پذیری و مهمان داری داخل خانه شده؛ اما نمی توان نقش تغییرهای کیفی و کمی کالبدی خانه ها و همچنین انعطاف ناپذیری فضاها را در دامن زدن به این مسأله نادیده انگاشت.</p>				

<p>شرایط زندگی می تولد خانه را برای پذیرایی مهمان تا حد چشمگیری مهیا کند. استفاده از مبلمان داخلی و جداسازی عرصه ها یا عناصر معماری مناسب، مانند در های چند لنگه، فضا را انعطاف پذیر می کرده است تا در شرایط متفاوت شب و روز و شرایط متفاوت پذیرایی- از نظر تعداد مهمان ها و جنسیت آنان - بتوان نهایت استفاده را از فضا نمود</p>					
<p>۱-۲-۱- ایجاد اعتماد اجتماعی: اعضای هیات مدیره مجموعه مسکونی به افرادی که در جامعه جایگاه بهتری دارند بیشتر توجه می کنند و اعتماد دارند. اعضای هیات مدیره از تجربه و دانش کافی در مورد امور محوله به آنها برخوردارند. اعضای هیات مدیره برای ساکنان مجموعه قابل اعتماد هستند(فروزان رسول زاده، عظیم محمودی، ۱۳۹۵).</p>					

۱-۲-۱- بین امنیت و اعتماد ساکنان ارتباط معناداری وجود دارد و این دو اثر معناداری بر میزان تعامل همسایگان دارد. از جمله متغیرهای ایجاد اعتماد اجتماعی از طریق امنیت در مسکن های مسکونی میتوان به احساس

<p>امنیت هنگام پیاده روی در شب، آشنایی با همسایگان، تمایل به برقراری ارتباط با همسایگان اشاره کرد) صدیقه سلمی کیانی و همکاران، ۱۳۹۸).</p>					
<p>۱-۲-۱-حس تعلق از مهمترین ابعاد رابطه انسان و مکان است. انسان هنگامی که در تعامل با مکان قرار میگیرد، بدان معنا بخشیده، نسبت به آن حس تعلق کرده و دلبسته آن میشود. نتایج تحقیق در این پژوهش نشان میدهد عناصر کالبدی نظیر (فرم و ابعاد عناصر، دسترسی و چپش فضا، مصالح و تزئینات، محرمیت و اشرافیت از مهم ترین شاخصه های ایجاد حس به مکان هستند که در سه ویژگی فرم و ابعاد عناصر،</p>	<p>۱-۲-۱-حس تعلق و دلبستگی به مکان</p>	<p>۲-هویت اجتماعی این بعد به شهروندان اجازه میدهد تا خود را بخشی از جامعه بدانند و نوعی احساس همترازی و پایداری عملی به وجود می آورد.</p>			

<p>مصالح و تزئینات و همچنین محرمیت و اشرافیت از مهم ترین شاخصه های ایجاد حس تعلق به مکان هستند (حجت الله رشید کلویر و همکاران، ۱۳۹۸)</p>					
<p>با توجه به وضع موجود مسکن شهر خرم آباد و بر اساس جهت گیری غالب ساختمان های مسکونی در مناطق جنوب شهر خرم آباد الگوی معماری حاکم شده بر مسکن امروز که شامل جهت گیری ساختمان ها، نور نورگیرها و چیدمان پلان ها میباشد به درستی انجام شده است. ولی چیدمان پلان و ساختار طراحی آن نیاز به اصلاح و هدف گذاری بهتر در جهت اقلیمی دارد. با بهبود ساختار طراحی پلان های مسکونی در الگوی شهر خرم آباد میتوان به معماری</p>	<p>۳-۱- استفاده از جهت گیری مناسب ساختمان</p>	<p>۳- بهره گیری از هندسه متوازن</p> <p>هندسه جایگاهی فرازمانی و فرامکانی در معماری دارد و بستری برای شکل گیری فضاهای بناهاست</p>	<p>عوامل کابندی</p>	<p>توجه به تزئینات، بوم گرایی و هندسه ساختمان ایجاد حس هویت بخشی با استفاده از تزئینات جهت کیفیت دهی به فضاهای مسکونی و توجه به هندسه ، فرم ساختمان و مصالح همساز با اقلیم جهت بالا بردن معنا و کیفیت فضایی میسر میشود.</p>	

<p>مناسب از لحاظ بهره گیری مطلوب از نور دست یافت) مهدی شریفی، مهرنوش صفر بیرانوند، ۱۳۹۷</p>					
<p>پژوهش حاضر در راستای بازخوانی هندسه و تناسبات و زنده نگهداشتن آن در معماری معاصر، به دنبال یافتن سیستم های تنظیم تناسبات در کار رفته در خانه های دوره قاجار شهر خرم آباد میباشد. در این راستا ۷ خانه تاریخی دوره قاجار مورد بررسی قرار گرفته اند. بر اساس نتایج بدست آمده چنین استنباط میشود که معماران این بناها کوشیده اند با بهره گیری از مستطیل زرین ایرانی و تامین عمق و تناسبات مناسب، علاوه بر سازماندهی و انتظام فضایی خانه ها، حداکثر بهره گیری از نور خورشید را</p>	<p>۳-۲- استفاده از نمای ترکیبی با توازن هندسی</p>				

<p>برای حیاط و فضاهای دور تا دور آن در جهت آسایش و رفاه ساکنان بنا در فصول مختلف، فراهم کنند(حسین ناصری و هکاران، ۱۴۰۱)</p>					
<p>در این مقاله سعی گردیده است ویژگی های معماری سنتی و مدرن شهر خرم آباد مورد بررسی قرار گیرند و با بررسی چندین منطقه از این شهر میزان اتلاف انرژی به علت عدم استفاده از عناصر معماری سنتی مورد مطالعه قرار گیرد. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می دهد که در این مناطق برخلاف معماری سنتی و بومی از عناصر و انرژی های تجدید پذیر از قبیل نور و حرارت خورشید، باد و جریان هوا و ...مورد توجه قرار نگرفته است. که باعث اتلاف</p>	<p>۱-۴- استفاده از انرژی های تجدید شونده در ساختمان</p>	<p>۴- رویکرد پایدار استفاده از مصالح بومی و تکنولوژی ساخت همساز با اقلیم با مشارکت دولت و کمک ساکنین منجر به احیای ارزش های بومی و هم سازی آن با طبیعت میشود.</p>			

انرژی بسیار زیادی در این مناطق شده است و باعث افزایش هزینه ها و از دست رفتن سوخت های فسیلی و همچنین آلودگی هوا شده است) مهدی شریفی، هانیبه هادی پور، (۱۴۰۱)					
--	--	--	--	--	--

۳-۳- تشریح روش و متدولوژی پژوهش:

از میان روش‌های متداول جمع‌آوری اطلاعات، در این پژوهش از روش های مطالعه کتابخانه‌ای (مطالعه و مرور منابع) و پرسشگری استفاده شده است. مطالعات کتابخانه‌ای شامل مطالعه کتابها و مقالات بخش مسکن (منابع فارسی و لاتین) می‌باشند. در این پژوهش گردآوری اطلاعات مربوط به ویژگی های مسکن های دولتی ساخت با استفاده از پرسشنامه صورت می‌گیرد. هرکدام از معیارهای یاد شده در جدولی در پرسش هایی تنظیم و توسط ساکنین فعلی مسکن مهر، کارشناسان مسکن و شهرسازی شامل اساتید دانشگاه، کارمندان دولتی، اعضای تعاونی های مسکن، کارشناسان شهرداری و پژوهشگران معماری و شهرسازی به عنوان جامعه آماری تحقیق تکمیل میشوند. به دلیل علمی و تخصصی بودن موضوع و شاخص های مورد بحث و نیاز به متخصص و مطلع بودن پرس شوندگان در زمینه مسکن و شهرسازی، از نمونه گیری هدفمند به منظور پرسشگری استفاده میشود تعداد نمونه هایی که مورد پرسش قرار میگیرند، ۵۰ نمونه میباشد، در نمره دهی به پاسخ گزینه ها، از مقیاس لیکرت استفاده میشود؛ به طوری که پاسخ بسیار کم نمره ۱ و پاسخ بسیار زیاد نمره ۵ را به خود اختصاص میدهند. نتایج حاصل از پرسشنامه ها به کمک نرم افزار SPSS تحلیل میشود. در راستای تحلیل اطلاعات از دو روش آماری تحلیلی عاملی و تحلیل رگرسیونی استفاده میشود. ابتدا با روش تحلیل عاملی، ۱۳ شاخص انتخابی به عوامل معنی دار تبدیل میشوند، به طوری که سهم

تاثیرگذاری هر عامل در سیاست های مسکن دولتی ساخت مشخص می‌گردد.

۳-۴- سنجش شاخص‌های مسکن و محیط مسکونی در ارتباط با پروژه های مسکن دولتی ساز در خرم آباد:

تحلیل عاملی تکنیکی است که کاهش تعداد زیادی از متغیرهای وابسته به هم را به صورت تعداد کوچکتری از ابعاد پنهان یا مکنون امکانپذیر می‌سازد. در واقع به منظور پی بردن به متغیرهای زیربنایی یک پدیده یا تلخیص مجموعه‌ای از داده‌ها از روش تحلیل عاملی استفاده می‌شود. در تحلیل عاملی معمولاً تعداد بسیار زیادی متغیر وجود دارد (مثلاً ۵۰ متغیر) و می‌خواهیم بررسی کنیم که آیا می‌توان این متغیرها را به چند گروه محدود (مثلاً به سه گروه) تفکیک نمود، به طوری که متغیرهایی که داخل یک گروه هستند با یکدیگر دارای همبستگی زیاد باشند ولی متغیرهای هر گروه همبستگی ناچیزی با متغیرهای گروه‌های دیگر داشته باشند (Kosari, ۱۹۹۹, ۱۱۳).

پس از انتخاب شاخص‌ها، در نخستین گام، ماتریس اولیه اطلاعات تشکیل داده می‌شود. در این ماتریس ستونها حاوی شماره پرسش‌نامه‌های تکمیل شده و سطرها شامل شاخص‌های مورد بررسی می‌باشند. در مرحله بعد، ماتریسی به عنوان ماتریس همبستگی^۱ داده‌ها محاسبه می‌شود. در واقع داده‌های اولیه برای تحلیل عاملی، ماتریس همبستگی بین متغیرها می‌باشد. ماتریس همبستگی متغیرهای اندازه‌گیری شده دارای قطر اصلی ۱ است. در این تحقیق ماتریس همبستگی، ماتریسی ۳۶ در ۳۶ می‌باشد که معرف میزان همبستگی شاخص‌ها نسبت به یکدیگر می‌باشد. ماتریس داده‌ها برای تحلیل عاملی باید حاوی اطلاعاتی باشد که مناسب بودن داده‌های مربوطه را نشان دهد، این موضوع از طریق آماره بارتلت^۲ و KMO^۳ صورت می‌گیرد. مناسب بودن آماره KMO و آماره بارتلت حداقل شرط لازم برای تحلیل عاملی است. در آماره بارتلت فرض صفر این است که متغیرها فقط با خودشان همبستگی دارند. رد فرض صفر حاکی از آن است که ماتریس همبستگی دارای اطلاعات معنی‌دار است و حداقل شرایط لازم برای تحلیل عاملی وجود دارد. این

1 - Correlation Matrix

2 - Bartlett

3 - Kaiser-Mayer

آزمون را آزمون کرویت نیز گویند. این آماره، معناداری تحلیل عاملی داده‌ها را می‌سنجد و اگر این مقدار کمتر از 0.05 باشد، معناداری همبستگی اثبات خواهد شد. در آماره KMO که مقدار آن همواره بین 0 و 1 می‌باشد.

۴- نتیجه گیری:

بطور کلی رضایت از وضعیت مسکونی شهروندان خرم آباد یکی از موضوعاتی است که اکثراً در زمینه محیط‌های مسکونی مطالعه شده مسکن علاوه بر مکان فیزیکی، کل محیط مسکونی که شامل تمامی خدمات و تسهیلات ضروری مورد نیاز برای بهزیستن خانواده، آموزش، بهداشت و سایر پرامترهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی افراد است را در برمیگیرد. در بحث مطالعات در حوزه استان لرستان از جمله شهر خرم آباد به مباحث اجتماعی و معماری و جمعیتی پرداخته شده است. به گونه‌ای که در مورد طوایف لرستان ذکر شده است که لرستان شامل طوایف بالاگریوه، طرهان، دلفان و سلسله می‌باشد. تاریخچه شکل‌گیری بافت و جغرافیای شهر خرم آباد در سه مقطع تاریخی قبل از اسلام و بعد از اسلام و دوران معاصر عنوان شده است. در دوران معاصر پس از یکجانشینی طوایف، شکوفایی اقتصادی و تشکیل کانون‌های جمعیتی جمعیت شهر روبه‌فزونی یافت و با تخریب باغ‌های اطراف شهر و افزودن بناهای دولتی شهر شکل جدیدی به خود گرفت. معماری لرستانات از جمله شهر خرم آباد از درون آرمان‌های جامعه و در بستر فرهنگ لری شکل گرفته و در گذشت قرن‌ها با ارزش‌ها، شیوه معیشت و سبک زندگی آنان انطباق کامل یافته است. کم‌کم این خصیصه به ویژه در معماری مسکونی و ساخت‌خانه نمودی پیدا کرد و شاخص‌تر از سایر حوزه‌ها شد. این نظام ویژه معماری در عین اشتراکات با معماری مسکونی سایر نقاط ایران، دارای ویژگی‌های فنی، فرهنگی و تاریخی بومی گردید که خاص مناطق لر نشین بود. این ویژگی‌ها معماری که لرستانات را از گونه‌های مشابه در ایران و سایر نقاط متمایز می‌سازد شامل چهار بعد: معماری در خدمت همبستگی اجتماعی، پرهیز از تفاخر، نیمه برون‌گرایی و بهره‌گیری از هندسه متوازن است.

جدول ۱- نتایج پرسشنامه

منابع

- ۱- اسماعیل ضرغامی، عبدالحمید قنبران، پوریا سعادت‌تی وقار، (۱۳۹۸)، مقایسه تطبیقی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بهبود رضایت‌مندی سکونتی در مجموعه‌های مسکونی اقشار کم درآمد (مطالعه موردی: مجتمع مسکونی مهر غدیر، مجتمع مسکونی مهر فرهنگیان و مجتمع مسکونی مهر کوی رضا)
- ۲- پور محمدی، محمدرضا (۱۳۷۹). برنامه ریزی مسکن. چاپ اول. تهران: انتشارات سمت.
- ۳- جرال‌د.پی. دالی. دانشکده مطالعات محیطی - دانشگاه یورک کانادا. مترجم: زهرا اهری، (۱۳۹۶)، مقاله مشکلات برنامه ریزی در مسکن سازی دولتی بعد از جنگ جهانی دوم (بررسی مقایسه ای آمریکا و اروپا)
- ۴- رحمت محمد زاده، کاوان جوانمردی، (۱۳۹۵). مقاله بازطراحی فضاهای جمعی و خصوصی مسکن در ساختار شهر ایرانی - اسلامی (مطالعه موردی مجتمع بهارستان ۲ سنندج)
- ۵- سمیه جودکی، (۱۳۹۸). مقاله آسیب شناسی مسکن مهر با رویکرد امنیتی انتظامی (مورد مطالعه: شهر خرم‌آباد)
- ۶- عسگر زاده، محسن. شکری فیروزخواه، پری. فاطمی عقدا، سید محمود. محمد حسینی، محمد (۱۳۹۶). آسیب شناسی مسکن مهر با تاکید بر کیفیت ساخت (نمونه موردی شهر هشتگرد)
- ۷- غلامی، م، (۱۳۹۵)، آسیب شناسی طرح مسکن مهر، فصلنامه شهرسازی و معماری، سال بیستم، شماره ۶۹، صص ۶۰-۵۵
- ۸- محمدی اصل، محمد. (۱۳۹۷). خانه های تاریخی خرم‌آباد (سبک معماری لری). خرم‌آباد: انتشارات شاپورخواست
- ۹- موحد، مجید (۱۳۸۵) تأثیر اصلاحات ارضی بر شکل شهری ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶، ۷۵-۸۴
- ۱۰- مهندسین مشاور بعد تکنیک، ۱۳۹۱، تجدید نظر طرح جامع شهری شهر خرم‌آباد

۱۱- مینورسکی ولادیمیر . لرستان و لرها. ترجمه سکند امان اللهی بهاروند
 ۱۲- ناظمی، ا، (۱۳۹۲) بررسی شاخص های کیفیت مسکن مناسب در طرح
 مسکن مهر (نمونه موردی: استان اصفهان)، اولین کنفرانس ملی و
 شهرسازی و معماری در گذر زمان

۱۳- نیما موهبتی ، هدیه طابعی ، (۱۳۹۶). مقاله بررسی نقش طراحی معماری
 در انبوه سازی مسکن (نمونه موردی : مقایسه مجموعه مسکونی در
 ملبورن استرالیا با مجموعه مسکن مهر شهر پردیس تهران)، فصلنامه
 مدیریت شهری

۱۴- Abdul Mohit M, Azim . M,(2012),Assessment of
 Residential Satisfaction with Public Housing in
 Hulhumale', Maldives , Procedia – social and
 Behavioral Sciences 50